

Az „Árpád-kori kis személynévtár”-ról

Elöljáróban meg kívánom jegyezni, hogy felszólalásom nem tekinthető hozzászólásnak az elhangzott referátumhoz, minthogy azt előzetesen nem volt alkalmam ismerni.

1980 tavaszán én egy 450 gépelt oldalnyi (22 szerzői ív) terjedelmű kéziratot adtam át az Akadémia Kiadónak. A kézirat címe: „Árpád-kori kis személynévtár”. A munka lektorálását Györffy György, a történettudományok doktora vállalta és végezte el.

A jelen összejövetelet azzal szeretném megtisztelni, hogy röviden tájékoztassam kéziratom előzményeiről, keletkezéséről és tartalmáról.

A múlt század húszas éveitől kezdve, több mint másfél százada hangzik el kívánság és óhaj egy Árpád-kori személynévtár összeállítására. Azonban mind a mai napig az a helyzet, hogy a kutatók a legkisebb vizsgálathoz is csak hosszasan tartó, sok időt igénylő gyűjtéssel szerezhetnek anyagot.

A szakemberek jól ismerik azt a múlt század közepén megjelent szótári művet, melyet JERNEY JÁNOS állított össze. Jerneynek nem névtárkészítés volt a célja. Az 1854-ben napvilágot látott „Magyar nyelvkincsek Árpádék korszakában” című munkájában együtt közölte az összegyűjtött magyar tulajdonneveket és közszavakat.

1891-ben KUBÍNYI FERENC történelmi névtárának megjelent első füzeté az *A* betű *Almus* nevéig tartalmazza a XIV. századig használatban levő „ős-magyar” és idegen eredetű személynéveket a közönséges latin keresztnévek kivételével. A munka nem folytatódott, csonkán maradt.

Az 1944-ben megjelent BAÁN KÁLMÁN-féle „Ősi magyar személynévek” című válogatásban csak az összeállító megítélése alapján magyarnak minősített és a török eredetűnek vélt személynévek találhatók meg.

Az alapkutatások számára nélkülözhetetlen személynévtár hiányát felismerve a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében 1950-ben nagyszabású anyaggyűjtés kezdődött el egy Történeti Személynévtár összeállítására. A gyűjtés célja a névvel megjelölt Árpád-kori személyek számbavétele volt. A magyar tudományos élet nagy kárára az előkészület állapotában levő Történeti Személynévtár munkálatai 1962-ben abbamaradtak.

Jelen munkám ösztönzőjének és példaképének, a TASZYCKI-féle nagy ölengyel személynévtárnak az anyaggyűjtése 1930-ban kezdődött el. A háború után a lengyel minisztertanács és a Lengyel Tudományos Akadémia anyagi és erkölcsi támogatását élvezve 1964-ig Taszycki professzoron kívül 6 státusos és 14 szerződéses munkatárs vett részt a szótár munkálataiban. Az ölengyel személynévtár 1500-ig tartalmazza a középkori lengyel földről származó eredeti és idegen eredetű lengyel személynéveket. A szótár első füzeté 1965-ben, mostanáig 4 kötete és 2 füzeté látott napvilágot.

A sikertelen magyar kísérletek és a kiváló külföldi példa rövid bemutatásából is világosan kitűnik, hogy egy minden igényt kielégítő, korszerű, teljes Ár-

pád-kori személynévszótár létrehozása meghaladja egyetlen személy teherbíró képességét, egy magánvállalkozás kereteit és lehetőségeit. Ezért jelen névtáram számára — áthidaló megoldásként, a Történeti Személynévtár elkészültéig — a legtöbb személynévet tartalmazó öt Árpád-kori forrás: A Dömösi adománylevél, az Aradi összeírás, a Tihanyi összeírás, a Várad Regestrum és az Albeus-féle összeírás személynéveit dolgoztam fel.

Felvetődhet a kérdés, hogy milyen szempont szerint választottam ki a feldolgozandó anyagot. Eredetileg nem is kis személynévtár összeállítása volt szándékomban. Én a Nyelvtudományi Intézetben abbamaradt Történeti Személynévtár munkálatait szerettem volna továbbvinni. De ahhoz nemhogy támogatást, de még engedélyt sem kaptam. Mivel teljesen egyedül, mondhatni elszigetelten dolgozom, ezért hivatalos munkám mellett csak olyan névtár készítésére vállalkozhattam, amely nem haladja meg egy ember erejét, melyet belátható időn belül be tudok fejezni, de amely munka jelen formájában is a nyelvtörténeti, etimológiai, történettudományi kutatások számára hasznos munkaeszközként szolgálhat. Bár az általam feldolgozott források személynéveivel eddig is többen foglalkoztak, ezek a közlemények szétszórva, különböző kiadványokban találhatók meg, és a források személynéveiből önkényesen válogatva vizsgálják a nevek egy-egy részét.

Az 1138-ban készült és 1329-ben átiratban fennmaradt Dömösi adománylevél mintegy 1300 személy nevét foglalja magában. Az Aradi összeírás, amely a legutóbbi kutatások szerint az 1202—3 körüli évekből származik, és 1500 körüli átiratban maradt fenn, 370, az 1211. évi Tihanyi összeírás nagyjából 2000, a Várad Regestrum az 1208—35 közötti időből mintegy 2500 és az Albeus-féle összeírás az 1237—40 körüli évekből 650 személy nevét tartalmazza. Az öt forrás területileg felöleli a Dunántúlt, a Duna-Tisza köze és a Tiszántúlt nagy részét.

A négy szolgálónépi összeírásban és a VR.-ban található névvel megjelölt személyek száma összesen mintegy 6800 fő. A 6800 személynév — természetesen az alapneveket, a névváltozatokat, a becéző és képezett alakokat külön névnek számítva — mintegy 2800-féle névből tevődik össze. Névtáram az öt nyelvemlék valamennyi személye nevének összes előfordulását magában foglalja szövegkörnyezettel együtt. A névtár tehát felvilágosítást nyújt a XII—XIII. században Magyarországon élő alsó néposztály személynéveinek fő típusairól, a nevek gyakoriságáról, a névdivatról, bővítő hangtörténeti, helyesírástörténeti és etimológiai vonatkozású ismereteinket. A bőséges szövegkörnyezetből megismerhetjük a nevet viselő személyek pontos társadalmi állását, foglalkozását, lakóhelyét, esetleg korát, nemét, és számos egyéb összefüggésre is fényt deríthetünk.

A mintegy 6800 személy nevét tartalmazó névtár önálló és utaló névcikkek-ből tevődik össze. A címnevek és az utalónevek írásképek alapján a magyar ábécé betűrendjében követik egymást. A XII—XIII. századi magyar helyesírás következetlensége és kétértelműsége miatt a feldolgozás során sok volt a magában az anyagban rejlő bizonytalanság, ezért a névcikkeken belül a címnévbe kerül a fonetikai variánsok mellett az összes írásváltozat is. A biztosan tövéghangzósnaak ítélt alakot az alapnévvel egy névcikkbe vettem. Külön névcikkbe kerültek az alapnév becézett, képzett változatai, a latinos végződésű formák. Ha a név ragozott alakban fordul elő, akkor a címnévben a kikövetkeztetett ragtalan alak szerepel. A régi magyar személynévek eredetének kellően nem tisztázott volta miatt névcikkeimben olyan nevek is összekerülhettek, amelyek

más-más eredetűek, de íráskéjük hasonlósága miatt különválasztani őket nem lehetett. Más a helyzet akkor, amikor a neveket nem tudtam biztosan elolvasni, illetőleg azonosítani. Ilyenkor a változatok — noha lehet, hogy együvé tartoznak — külön névcikkbe kerülnek. Ha nem tudtam eldönteni, hogy annak a névpárnak, amelyik pl. s-sel és z-zel kezdődik, mi a helyes olvasata, akkor olyan betű alá soroltam be a névpárt, amilyennel a korábbi adat kezdődik. A címnév után közlöm az adatokat kronológiai sorrendben. Minden adat három részből áll: 1. Évszám. 2. Idézet(ek). 3. Forrásjelzet. Ha egy forrásban több hasonló név fordul elő, akkor a neveket a forrás kezdetétől előrehaladva, egymás után közlöm szöveggörnyezettel. A névcikkek végén található vő. jelzés után álló név (nevek) a névtár más névcikkeire utal(nak). Ezekkel alaki hasonlóságra és az esetleges etimológiai összefüggésre kívánom a figyelmet felhívni. Az utalónév után az l. (=lásd) jelzés és annak az önálló névcikknek a címe áll, amelyben az utalónév adatai megtalálhatók. Forrásaimat betűhíven közlöm, de a hosszú, nyújtott s helyett s-et írok, a hosszú ékezeteket elhagyom és a rövidítéseket feloldom.

A névtárhoz csatoltam egy latin—magyar szójegyzéket, amelyben a névtár idézeteiben leggyakrabban előforduló, foglalkozást és társadalmi állást jelölő kifejezéseket értelmezem magyarul. Ezt a szójegyzéket azok számára szántam, akik nem járatosak a latinban, ill. a középkori latin okleveleink szókincsében.

Befejezésül egy példával arra is rá szeretnék világítani, milyen haszon várható kis személynévtáram tanulmányozásából. Előzetes vizsgálataim szerint az ún. közsói eredetű személynevek aránya a következőképpen oszlik meg az általam feldolgozott forrásokban:

	összes személyek száma	közsói eredetű nevet viselő személyek száma	%
Dömösi adománylevél	1300	300	23%
Aradi összeírás	370	50	13%
Tihanyi összeírás	2000	500	25%
Albeus-féle összeírás	650	130	20%
VR.	2500	320	13%
Összesen:	6820	1300	19%

Ez azt jelenti, hogy az a gyakran hangoztatott vélekedés, mely szerint az Árpád-korban az alsóbb néposztályhoz tartozó személyek neveinek túlnyomó többsége magyar közsói eredetű, feltétlenül helyesbítésre szorul.

Szeretném hinni, hogy Árpád-kori kis személynévtáram mielőbbi megjelenése serkentőleg fog hatni az Árpád-kori személynevek gyűjtésének folytatására, és annak alapján hozzá lehet fogni az anyag feldolgozásához a maga teljességében.

FEHÉRTÓI KATALIN